

האם לפני תקנת רבינו גרשום נשאו שתי נשים?

הרב ראובן מרגליות (שולחן, עמ' 18-15)

טוהר חיי המשפחה בישראל מנע גם בתקופות קדומות בעד ריבוי נשים, עד כי אם נודמן פעם שיקח אדם שתי נשים השתדלו למצוא את הסיבה לכך. ראה פסיקתא רבתי פסי' מד, שעל המסופר בשמואל א "ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים" וגו', אר"י משום רבי ואחר כל השבח הזה כתוב בו ולו שתיים נשים, ולמה נטל שתי נשים? והשיבו: בשביל ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים, כיון שראתה חנה שלא ילדה, אמרה: אומר לו שיכניס צרתי לביתי כו', הרי כי התפלאו על שאדם מכובד נשא שתי נשים, כי מקודם היתה חנה יחידה לו ורק לאחר שלא ילדה, היא שהכניסה צרה לביתה להיבנות ממנה.

בתרגום רות ד, ו, פסי' לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי, מתורגם: לית אנא יכיל למיפרק לי על דאית לי איתתא לית לי למיסב אחרניתא עליה דילמא תהא למצו – מריבה – בביתי, פרוק לך את ארום דלית לך איתתא, וראה בבבא בתרא, צא א, שספרו כי אותו יום שבאה רות המואביה לארץ ישראל מתה אשתו של בועז.

וכן גם בתקופת רבותינו חכמי המשנה והתלמוד. ראה מועד קטן, ט ע"ב: ר' יונתן בן עסמי ור' יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי ר' שמעון בן יוחאי כו' אמר ליה לבריה: בני אדם הללו אנשים של צורה הם זיל גביהון דליברכוך, אזל אשכחינהו דקא רמי קראי אהדדי כו', אמרו ליה: מאי בעית הכא? אמר להו: דאמר לי אבא זיל גבייהו דליברכוך, אמרו ליה: יהא רעוא דתזרע ולא תחצד כו' ולא תחזי שתא חדתא, כי אתא לגבי אבוה אמר ליה: לא מבעיא דברוכי לא בירכן אבל צעורי מצערן, א"ל: מאי אמרי לך? – הכי והכי אמרו לי, אמר ליה: הנך כולוהו ברכתא נינהו: תזרע כו' ולא תחזי שתא חדתא דלא תמות אנתך ולא תנסוב איתתא אחריתי [ובכוונה ביטאו את ברכתם בסגנון מליצי שלא יבין ויצטרך לספר לאביו והוא יפתור לו חידתם ובוה יבורך מפי אביו רבם]. הרי ששני הדברים קשורים זה בזה ואם לא על ידי מיתת הראשונה בודאי לא יחזי שתא חדתא.

בכתובות, סב ב מסופר: רבי אעסיק ליה לבריה בי ר' יוסי בן זימרא [אירס בנו עם בתו של ר' יוסי בן זימרא] כו', יתיב תרתי סרי שני בבי רבי עד דאתא איעקרא דביתחו, אמר רבי: היכי נעביד, נגרשה – יאמרו: עניה זו לשוא שימרה, נינסיב איתתא אחריתא – יאמרו: זו אשתו וזו זונתו, בעי עלה רחמי ואיתסיאת הרי כי קשה היה בעיני רבי שישא אשה עליה גם כשחשבו שלא תוכל עוד ללדת, וראה ביבמות, לד ב: כי אתא רבין אר"י כל ששהתה אחר בעלה עשר שנים ונישאת שוב אינה יולדת, אמר רב נחמן לא שנו אלא שאין דעתה להינשא אבל דעתה להנשא מתעברת, אמר ליה רבא לבת רב חסדא [אשתו של רבא. רש"י]: קא מרני רבנן אבתרך [ששהתה עשר שנים אחר בעלה הראשון ואח"כ כשנישאת לרבא ילדה], אמרה: אנא דעתאי עלך הואי, ובתוספות שם: אמר רבנו תם משום ההוא עובדא דפ"ק דב"ב (יב ב) שאמרה בת רב חסדא תרווייהו קבעינא, והיתה מצפה שתתקיים נבואתה לפי שהיה לרבא אשה אחרת איחרה לינשא לו, הרי שגם רבא הסובר להלכה כי יכול אדם לשאת אשה על אשתו אי אית ליה למזנייהו (יבמות, סה א), הנה למעשה לא עלתה על דעתו שתנשא לו בת רב חסדא כל עוד אשתו בחיים, אם כי ידע שהיא מיועדת לו.

ולא רק בחוג גדולי האומה – כי אם גם בכל המוני ישראל לא היה מצוי שתהיינה לאיש שתי נשים יחד, כאשר נוכח מסגנונם בהמסופר (סוף תענית) על חגיגות בנות ישראל שהיו יוצאות וחולות בכרמים ואומרות בחור שא נא עיניך, הנה נקטו: מי שאין לו אשה נפנה לשם.

וביבמות, כה א: המביא גט ממדינת הים ואומר בפני נכתב ובפני נחתם לא ישא את אשתו שחיישינן שמא עיניו נתן בה ולכן יעיד בשקר שנתגרשה, וסיימו שם שאם באותו זמן כשבאו להעיד היו לעדים נשים משלהם מותרות לינשא להם, באשר לא היה מקום לחשוד כי בהעידו חשב להתירה לעצמו אחרי כי אשתו היתה קיימת אז, ואם אחרי כן מתה אשתו הלוא בהעידו לא ידע מראש שתמות ולכן עדותו נאמנה, ואלמלי היו רגילים לשאת שתי נשים יחד הרי תמיד יש מקום לחשוד שהוא מתכוון לשאת גם אותה: ברור איפוא כי לא היה מצוי בישראל בכל שדרות העם שישא אדם אשה על אשתו.

וראה בקהלת רבה פ"א: בבוקר זרע את זרעך ר"י נשאת אשה בילדותך ומתה תשא בזקנותך כו', ולא אמרו כי משום לערב אל תנח ידך ישא אשה חדשה על אשתו שנזדקנה, ובכתובות, עז סע"א: נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה כופין אותה להוציא, משום דכל כמה דאיתא להא גביה לא נסיב אחריתי, ובכל אלפי מאורעות וספורים שבספרות התלמוד אין אנו מוצאים כל חד למציאות זו, מלבד באפטרופוס אחד שאצל אגריפס המלך, ראה סוכה, כו א. ואולי גם שם היתה איזו סיבה דוגמת דברי הפסיקתא רבתי שהזכרתי על אלקנה אבי שמואל. ומה שאמר ר' אליעזר הגדול (סנהדרין, סז ב) ביום פטירתו על הורקנוס בנו: דעתו ודעת אמו נטרפה – הוא בן אשתו השניה בת אחותו, ראה אבות דר"נ פט"ז, אחרי שאשתו הראשונה, אחותו של רבן גמליאל, מתה מקודם אחרי פטירת אחיה, ראה בבא מציעא, נט ב ובהקדמת הגר"ל לפד"א.

ברור איפוא כי המסופר במדרש אגדה ש"יב נשים היו לבר קפרא יחד והן פרנסו אותו, הן הן היבמות שעליהן יסופר בירושלמי שהבאתי.

ערך א"ג

בר"ש ד"ה שהיו להם. ומתו לאחר זמן מותרות. י"ל מאי צעי רש"י בזה צמה שכתב לאחר זמן, וי"ל שרלה לתרץ בזה מה שק' לכאורה למה מותרות צמתו הא לכתי יש חשך שרלה לשא אותה על אשתו דהא מדינא דגמרא מותר לישא ב' נשים, ונראה שזה רצה לתרץ ולכן כתב דמתו לאחר זמן וכיון דלא נשא זמן ההוא עד שמתה אשתו הרי מוכח מלתא שלא רצה לישא אותה על אשתו דאל"כ לא הי' שוהה זמן רב עד שמתה אשתו ולכן מותרת כשמתה אשתו דהרי לא אסיק אדעתא שמתות וגם מוכח מלתא שלא רצה לשא אותה על אשתו וליכא חשדא ואף דבלא מתה לאחר זמן אללא מיד איכא חשדא מכ"מ לא חלקו חכמים בין מתה למתה שיהי מלתא דלא שכיח היא שמתות מיד ומלתא דלא שכיח לא גזרו ב' רבנן וכל מדות חכמים כך הם אצל עיקר הטעם דהיתר היא משום לאחר זמן ולכן כתב רש"י לאחר זמן מותרות: